JUDAISMI ALUSED

Õppematerjal Tallinna Juudi Kooli gümnaasiumiklassidesse astujatele

Tallinn 5781/2021

Õppematerjal on mõeldud kasutamiseks ainult Tallinna Juudi Koolis

- Judaism, juudi usk, „juudi religioon“ (Juuda suguharu nimest, mis andis nime Juuda kuningriigile) - juudi rahva religioosne, rahvuslik ja eetiline maailmavaade, vanim inimkonna kolmest peamisest Aabrahami usundist (judaism, kristlus, islam).

HALAHHA

- judaismi normatiivne osa, mis reguleerib juutide usulist, perekonna- ja tsiviilelu. Kitsamas tähenduses - Tooras, Talmudis ja hilisemas rabiinlikus kirjanduses sisalduvate seaduste kogum, samuti iga selline seadus (halahha) eraldi.

AGGADA

- Suulise Seaduse osa, mis ei kuulu halahha alla, st millel puudub religioos-juriidilise regulatsiooni iseloom. Aggada sisaldab tähendamissõnu, legende, sententse, jutlusi, poeetilisi hümne Iisraeli rahvale ja Pühale Maale, filosoofilisi-teoloogilisi arutlusi jne.

TaNaH („Heebrea Piibel“)

- TaNaH on heebreakeelne lühend, mis koosneb sõnadest Toora (Moosese viis raamatut), Neviim (Prohvetite raamatud), Ktuvim (Kirjutised).

TOORA -

- seaduste ja määruste kogum, mis puudutab üht või teist teemat, näiteks „põletusohvri seadus (Toora)“, „süüohvri seadus (Toora)“ jne.
- Moosese viis raamatut (viis raamatut sai Mooses Kõigekõrgemalt Siinai mäel).

Toorarull

- käsitsi kirjutatud pärgamendirull Moosese viie raamatu (Toora) tekstiga, mida kasutatakse iganädalaseks avalikuks lugemiseks sünagoogis; see on juutide peamine püha ese.

Toorarull

TALMUD (õpetus)

- judaismi õiguslike ning religioos-eetiliste sätete kogumik.
- Talmud on ainulaadne teos, mis sisaldab umbes kaheksa sajandi jooksul Erets-Israeli ja Babüloonia seadusetundjate peetud arutelusid, mille tulemusel fikseeriti Suuline Seadus.

MESSIAS

(mašiah, sõna-sõnalt „võitu“), judaismi religioossetes ettekujutustes ideaalne kuningas, Taaveti järeltulija, kelle J-mal saadab Iisraeli rahva lunastust ellu viima.

TAAVET

- Iisraeli teine kuningas, valitses 40 aastat (1004-965 e.m.a.).
- Seitse aastat ja kuus kuud oli Juuda kuningas (pealinn Hebron), seejärel 33 aastat Iisraeli ja Juuda ühendatud kuningriigi kuningas (pealinn Jeruusalemm).
- Juudi rahva ajaloolises teadvuses on Taavet ideaalne valitseja, kelle soost tuleb Messias.

MITSVOT

(mitsva, sõna-sõnalt „käsk“, „korraldus“), juudi religiooni ettekirjutused ja keelud. Tooras on 613 mitsvat.

Tavakasutuses tähendab mitsva igat head tegu.

KÜMME KÄSKU
(Dekaloog)

- J-mal kuulutas need Siinai mäel Iisraeli rahvale kolmandal kuul pärast Egiptusest väljarännet ning kirjutas need Lepingutahvlitele;
- Tooras asuvad need teises raamatus „Šemot“, Jitro peatükis (20:2-14).

KÜMME KÄSKU

1. Mina olen I-sand, sinu J-mal, kes tõi sind välja Egiptusemaalt, orjusekojast.

2. Sul ei tohi olla teisi jumalaid Minu kõrval. Ära tee endale nikerdatud kuju ega mingit kujutist sellest, mis on üleval taevas, all maa peal või vetes maa all. Ära kummarda neid ega teeni neid...

3. Ära lausu I-sanda, oma J-mala nime asjata, sest I-sand ei jäta karistamata seda, kes lausub Tema nime asjata.

KÜMME KÄSKU

4. Pea meeles hingamispäeva, et seda pühitseda. Kuus päeva tee tööd ja toimetusi, seitsmes päev on aga hingamispäev I-sandale, sinu J-malale: ära tee mingit tööd ei sina, su poeg, su tütar, su kari ega võõras sinu asulates. Sest kuue päevaga lõi I-sand taeva ja maa, mere ja kõik, mis neis on, kuid seitsmendal päeval puhkas; seepärast õnnistas I-sand hingamispäeva ja pühitses selle.

KÜMME KÄSKU

5. Austa oma isa ja ema, et su päevad pikeneksid maal, mille I-sand, sinu J-mal, sulle annab.

6. Ära tapa.

7. Ära riku abielu.

8. Ära varasta.

9. Ära anna valetunnistust oma ligimese kohta.

10. Ära himusta oma ligimese koda; ära himusta oma ligimese naist, tema sulast ega teenijat, tema härga ega eeslit ega midagi, mis kuulub su ligimesele.

TETRAGRAMMATON - neljatäheline sõna

- Iisraeli J-mala nime nimetus, mis on Tooras märgitud nelja

  kaashäälikuga

  יהוה.

- Et vältida püha nime lausumist, öeldakse palves ja õnnistuses Adonai, muudel juhtudel heebrea keeles Ha-Šem või aramea keeles Šma (Nimi).

Juudi kalender

- Kuu-päikesekalender. Kuud määratakse Kuu, aastaring Päikese järgi.
- Tavalises aastas on 12 kuud, liigaastas 13 (lisatakse teine adar).
- 19-aastases kalendritsüklis on 7 liigaastat.
- Ajaarvamist peetakse maailma loomisest.

PÜHAD

1. Pentateuhhis kehtestatud pühad: hingamispäev (šabat), kolm palverännupüha (Pesah, Šavuot ja Sukkot), Roš ha-Šana (juudi uusaasta), Jom Kippur (lepituspäev), samuti noorkuupäevad (Roš hodeš).

2. Hilisematel perioodidel lisatud pühad: Purim, Hanuka, Lag ba-Omer, 15. av ning Tu bi-Švat.

3. Kõik pühad algavad eelmisel õhtul.

HINGAMISPÄEV (puhkama, hoiduma) - šabat

- Nädala seitsmes päev, mil Toora käsib tööst hoiduda.
- J-mal lõi maailma kuue päevaga ning seitsmendal puhkas, õnnistades ja pühitsedes selle.
- Seitsmenda päeva pühadus ilmutati Iisraelile kõrberännaku ajal pärast Egiptusest väljarännet.

ROŠ HA-ŠANA (aasta algus)

- Juudi uusaasta (1. tišri, langeb septembrisse-oktoobrisse).
- Pühitsetakse kaks päeva.
- Esimesel õhtul on tavaks tervitada üksteist sooviga, et nimi kirjutataks Eluraamatusse.
- Väga tähtis mitsva on kuulata šofari puhumist - šofar on juudi rituaalne puhkpill, mis on valmistatud loomasarvest.

JOM KIPPUR (andeksandmispäev)

- Lepituspäev, kohtupäev, 10. tišri.
- Lõpetab 10 meeleparanduspäeva.
- Kõige tähtsam püha, paastu, meeleparanduse ja pattude andeksandmise päev.
- Kestab peaaegu 25 tundi täieliku toidust ja joogist loobumise ning mitmete muude piirangutega.

SUKKOT

- Seitsmepäevane püha mälestuseks onnidest, milles iisraellased elasid kõrbes pärast Egiptusest väljarännet. Algab 15. tišril.
- Iisraelis on töövabad esimene ja viimane päev, diasporaas kaks esimest ja kaks viimast päeva.
- Pühade vahele jäävaid päevi nimetatakse Hol ha-Moediks ehk pühade argipäevadeks.

SUKKOT

- Sukkot - „saagi kogumise [püha]“.
- Ehitatakse sukka - onn, kus peetakse traditsiooniline söömaaeg ja õnnistatakse nelja liiki taimi: etrog (sidrunvili), paju, mürt ja datlipalmi oks.

Simhat Tora (Toora rõõm)

Pärast Sukkoti püha tähistatakse Simhat Torat (Iisraelis 22., diasporaas 23. tišril). Sel päeval lõpeb Toora aastane lugemistsükkel ja algab uus. Sel päeval on tavaks rõõmustada ja Toorarullidega tantsida.

Hanuka (valgusepüha)

Talvine püha, kestab 8 päeva alates 25. kislevist. Kehtestatud mälestuseks imest Templi taaspühitsemisel pärast vabanemist Kreeka ülemvõimust. Erilisel küünlajalal - hanukial - süüdatakse küünlaid, lisades iga päev ühe.

Süüakse sõõrikuid ja kartulipannkooke ning mängitakse vurriga (dreidel).

PESAH (vene keeles - paasapüha)

Kevadine püha juutide Egiptusest väljarände mälestuseks. Iisraelis kestab 7, väljaspool 8 päeva. Algab juudi kalendri järgi 15. niisanil.

Pesahit nimetatakse ka hag ha-matsot'iks („hapnemata leibade püha“) - süüakse ainult hapnemata tainast leiba mälestuseks sellest, et Egiptusest kiiruga lahkunud iisraellased pidid valmistama leiva tainast, mis ei olnud jõudnud kerkida.

PESAH

- Iisraelis on töövabad esimene ja viimane päev, diasporaas kaks esimest ja kaks viimast püha päeva.
- Pühade vahele jäävaid päevi nimetatakse Hol ha-Moediks ehk pühade argipäevadeks.
- Esimese (väljaspool Iisraeli ka teise) päeva õhtul peetakse traditsiooniline seder-söömaaeg (heebrea keeles „kord“), mille ajal loetakse Hagadat - Egiptusest väljumise lugu.

MATSA

(matsot, sõna-sõnalt „välja pressitud“, „niiskuseta“; vene traditsioonis hapnemata leib), kääritamata tainast õhukesed leivad (erinevalt hapendatud leivast); ainus leivaliik, mida on lubatud süüa kogu püha jooksul.

Purim (pääsemispüha)

- Tähistatakse kevadel, 14. adaril.
- Kehtestatud mälestuseks juutide imelisest pääsemisest Pärsia kuninga Ahasverose ministri Hamani sepitsustest ning kuninga naise Estri ja tema onu Mordohhai kangelaslikust tegevusest.
- Tähistatakse karnevalide ja tormilise lõbutsemisega.
- Süüakse kolmnurkseid moonitäidisega pirukaid - hamantašše.

ŠAVUOT (nelipüha)

- Hag ha-katsir („esimese saagi lõikuspüha“).
- Tähistatakse 50. päeval pärast Pesahit (6. sivanil, diasporaas 6.-7. sivanil).
- Sel päeval toodi Templisse kohustuslikult kaks esimesest nisusaagist küpsetatud leiba.
- Toora andmise püha (Siinai ilmutuse auks).

Poolpühad

- Tu bi-Švat - 15. švat ehk puude uusaasta. On tavaks süüa Iisraeli maal kasvanud vilju.
- Lag ba-Omer - 33. päev pärast Pesahi algust. Lõkkepüha.
- 15. av - armastajate päev.

Sümbolid

Üks judaismi väliseid sümboleid on kuueharuline Taaveti täht ehk Magen David (Taaveti kilp).

Taaveti täht

- kuueharulise tähe (heksagrammi) kujuline embleem, milles kaks võrdkülgset kolmnurka on asetatud teineteise peale - ülemine tipuga üles, alumine tipuga alla, moodustades kuus võrdkülgset kolmnurka, mis on liidetud kuusnurga külgedele.

Taaveti täht

- Sümbol, mida kujutati kuningas Taaveti sõdalaste kilpidel,
- „Saalomoni pitser“

Menoraa

Toora järgi kuldne seitsmeharuline lamp (seitsmeküünlajalg), mis asus juutide kõrberännaku ajal Kogudusetelgis ja hiljem Jeruusalemma Templis kuni Teise Templi hävitamiseni.

Menoraa

Praegu on menoraa kujutis (koos Magen Davidiga) üks levinumaid juudi rahvuslikke ja religioosseid embleeme. Menoraa on kujutatud ka Iisraeli riigivapil.

Menoraa kujuline monument Knesseti (Iisraeli parlamendi) hoone juures

TEMPEL - hoone, mis teenis Iisraeli J-mala kultust

- Templit nimetatakse tavaliselt Bet Adonaiks, „I-sanda kojaks“.
- Esimene Jeruusalemma Tempel - Saalomoni Tempel.
- Teine Jeruusalemma Tempel - Tempel, mis ehitati Nehemja juhtimisel Pärsia kuninga Kyrose loal pärast naasmist Babüloonia vangipõlvest.
- Iisraeli kuningas Heroodes rekonstrueeris selle ja roomlased hävitasid selle 70. aastal m.a.j.

Pühad paigad

- Püha linn - Jeruusalemm, kus asus Tempel.
- Jeruusalemma Templi Läänemüür (Kotel).
- Machpela koobas Hebronis, kuhu on maetud piibellikud esiisad ja esiemad.
- Petlemm (Beit-Lehem) - linn, mille poole viiva tee ääres on maetud esiema Raahel.
- Nablus (Šehem), kuhu on maetud Joosep.
- Tsfat, kus arenes välja kabala müstiline õpetus, ja Tiberias, kus pikka aega kogunes Sanhedrin.

Kipa

- juudi meeste peakate

Tales ehk talit - juutide palvekate.

Tsitsit

- narmad palvekatte - taliti - neljas nurgas.

Tefiliin - „kaitseamuletid“

mustaks värvitud koššerloomade nahast kaks väikest karpi, mis sisaldavad pärgamendile kirjutatud Toora katkendeid. Karbi alustest läbiviidud mustade nahkrihmade abil asetatakse ja kinnitatakse üks tefiliin paljale vasakule käsivarrele („südame vastu“ - biitsepsile, veidi keha poole pööratuna), teine juuksepiiri kohale, silmade vahele.

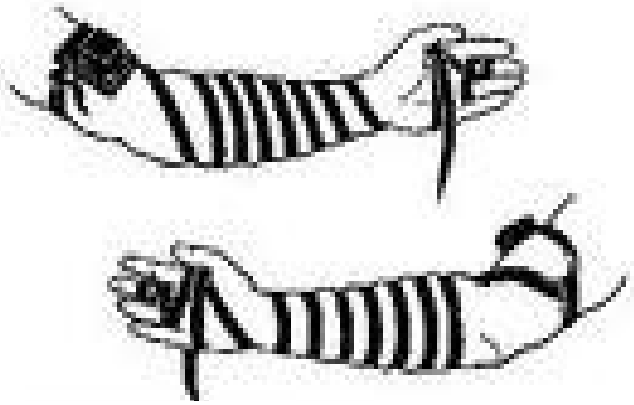

Käe-tefiliini asetamine

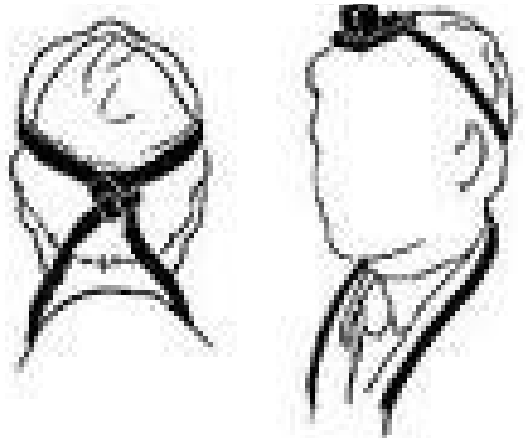

Pea-tefiliini asetamine

Juut traditsioonilises palveriietuses

„Šma, Israel!“

- Palve „Šma, Israel!“ - „Kuule, Iisrael! I-sand, meie J-mal, I-sand on üks!“
- Ainus Tooras mainitud palve.
- Judaismi sümbol.

Mezuza (uksepiit)

Pärgamentrull rituaalselt puhta (koššer) looma nahast, mis sisaldab osa palve „Šma...“ salmidest ja kinnitatakse juudi kodus ukse välisele piidale.

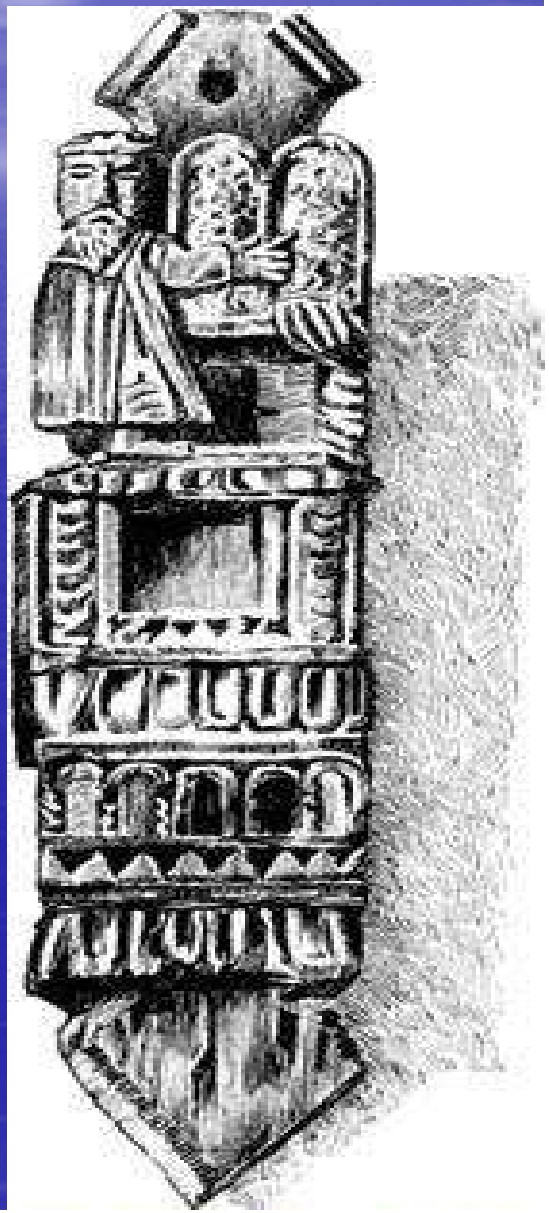

KADDIŠ - juudi palve

- Ülistab J-mala nime pühadust ja Tema vägevust ning väljendab püüdlust lõpliku lunastuse ja pääsemise poole.
- Koostatud aramea keeles, mida suurem osa juudi rahvast rääkis alates Teise Templi ajastust (ainult üksikud sõnad ja lõpulause on heebrea keeles). Tähelepanuväärne on, et palve tekstis ei pöörduta J-mala poole otse, vaid Tema nimi on asendatud asesõnaga „Tema“ või epiteetidega.
- Loetakse ainult minjani (kümne täiskasvanud mehe) olemasolul, seistes näoga Jeruusalemma poole.

SÜNAGOOG - juudi palvemaja

- Kindlaid arhitektuurivorme ei ole ette nähtud.
- Interjööri vältimatud osad: platvorm („bima“) ja Toorarullide laegas (Aron ha-Kodeš), igavene tuli (ner tamid).
- Orienteeritud Iisraeli poole.
- Mehed istuvad all, naised teisel korrusel.

SÜNAGOOG - funktsioonid

Palve

Toora õppimine

Kogukonnaelu keskus

Raamatukogu

Mikve (rituaalse pesemise bassein)

Ametikandjad:

- rabi, kogukonna vaimne juht, seaduseõpetaja ja jutlustaja;
- hazan ehk kantor, palve juht;
- lugeja, kes loeb piibliraamatute rulle;
- šameš ehk teenija, kes hoolitseb hoone eest ja teeb muud mitmesugust tööd.

Tallinna sünagoog

Braha - õnnistus

- palvevormel, mis sisaldab J-mala õnnistamist.
- algab või lõpeb tingimata pöördumisega Baruh Ata („Õnnistatud oled Sina“), millele järgneb tetragrammaton, mida häädatakse Adonai („mu I-sand“).

Mälestuspäevad

- Jom ha-Šoa - holokausti ajal hukkunud juutide ja juudi rahva kangelaslikkuse mälestuspäev, 27. niisan.
- Jom ha-Zikaron - Iisraeli sõdurite ja terrorirünnakute ohvrite mälestuspäev, 4. ijjar.
- Jom ha-Atsmaut - Iisraeli riigi iseseisvuspäev, 5. ijjar.
- Jom Jerušalaim - Jeruusalemma taasühendamise päev, 28. ijjar.
- 9. av - Jeruusalemma Templi hävitamise leinapäev.